

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Gelijkwaardigheid en godsdienstvrijheid in een rooms-katholiek perspectief

In het publieke debat krijgen noties als gelijkheid en emancipatie voorrang boven godsdienstvrijheid. Gelijkheid is in de rooms-katholieke traditie echter ingebed in de menselijk waardigheid die ons door de Schepper is toevertrouwd. Op grond daarvan is ieder mens voor God gelijkwaardig. Dat maakt mensen echter nog niet gelijk. Gelijkwaardigheid laat juist ruimte voor ongelijkheid; waar gelijkheid dwingt, maakt verscheidenheid vrij. Het recht om in vrijheid te kiezen is onlosmakelijk verbonden met de waardigheid van de menselijke persoon – vooral inzake morele en religieuze kwesties.

door *Antoine Bodar*

De auteur is priester en bijzonder hoogleraar Christendom, cultuur en media aan de Universiteit van Tilburg.

VOOR DE WET IS IEDEREEN GELIJK. Voor elkeen gelden dezelfde maatstaven van beoordeling, bescherming, verzorging. Iedereen zou gelijke kansen van vorming moeten krijgen. Elkeen dus gelijke kansen in de keuze van onderwijs. Maar motivering tot vorming en onderwijs is hoogst onderscheiden en tevens afhankelijk van achtergrond, aanleg, karakter, talent. Iedereen zou vrij en openbaar zijn levenshouding of godsdienst moeten kunnen uitdragen. Twee omstandigheden evenwel hebben invloed op deze eis tot gelijkheid: enerzijds de traditie van een samenleving, en anderzijds het getal van meerderheid en minderheid. Van traditie is Nederland christelijk, waarbij protestantisme de boventoon voert. Tegenwoordig is Nederland in meerderheid gesecculariseerd en in praktijk zo niet atheïstisch, dan toch agnostisch.

De eis tot gelijkheid wordt in het publieke debat ongelijk aangewend. Vrijheid van meningsuiting door de meerderheid verdringt klaarblijkelijk vrijheid van godsdienst door een minderheid. Een katholiek moet zich he-

Met de mond beleden gelijkheid staat in toenemende mate op gespannen voet met die in de dagelijkse werkelijkheid

den zonder ophouden verantwoorden dat hij nog katholiek is. Een moslim behoeft dat kennelijk minder, maar heeft als nadeel dat zijn traditie niet de onze van eeuwen is. Wie opkomt voor het gezin van man en vrouw en kinderen als hoeksteen van de maatschappij wordt in het

publiek voor tamelijk dwaas gehouden, zo hem geen hoon ten deel valt.

Gelijkheid in de vrijheid van meningsuiting blijkt voor de meerderheid vrijer dan voor een minderheid. Met de mond beleden gelijkheid staat in toenemende mate op gespannen voet met die in de dagelijkse werkelijkheid.

SCHEPPING: GRONDSLAG VAN MENSELIJKE WAARDIGHEID

Gelijkheid is geen gelijkwaardigheid; een onderscheid dat te vinden is in de Bijbel. Geen mens is gelijk aan een ander mens, noch uiterlijk noch innerlijk. Maar elk mens is van gelijke waarde – voor God stellig. En het is de opdracht aan de mens om de andere mens niet alleen gelijkwaardig aan zichzelf te achten, maar zelfs hoger dan zichzelf. Zo leert het de Schrift.¹

Aan gelijkwaardigheid gaat waardigheid vooraf. Menselijke waardigheid – een immens en zich steeds verder ontwikkelend begrip – is eerbied voor elk mens afzonderlijk, geschapen naar Gods beeld en gelijkenis,² begiftigd met verstand en geweten en een onsterfelijke ziel. Daarom onaantastbaar, niet te schenden, en te eren zowel om zijn enig en oorspronkelijk zijn als om zijn roeping tot saamhorigheid met andere mensen. Tot zijn waardigheid behoort zo tevens verantwoordelijkheid jegens elke andere mens en op grond daarvan tegenover de gehele schepping die hij samen met alle anderen beheert. Waardigheid beduidt aldus in enen gelijkwaardigheid.

De menselijke waardigheid vindt haar hoogste zin in de roeping van de mens tot gemeenschap met God. Van meet af aan immers is de mens uitgenodigd tot dialoog met God. Waarom bestaat de mens? De mens is door God uit liefde geschapen en wordt door Hem uit liefde in leven gehouden. De mens leeft niet volledig volgens de waarheid die Christus is, indien hij die liefde niet uit vrije wil erkent en zich zo aan God toevertrouwt. Aldus de kloeke boodschap van het Tweede Vaticaans Concilie in de pastorale constitutie die de Kerk in de wereld van de huidige tijd tot onderwerp heeft: *Gau-*

dium et Spes.³ Want, zo gaat dezelfde aansporing moedig verder,⁴ de mens erkent in zich een geestelijk en onsterfelijk levensbeginsel dat verder reikt dan het deel uitmaken van natuur en maatschappij alleen, hoewel hij inziet een sociaal wezen te zijn dat zonder andere mensen niet kan leven noch zijn talenten ontplooiën. Door zijn rede kent de mens de stem van God Die hem beweegt het goede te doen en het kwade te mijden. Deze wet spreekt in het geweten en vindt haar vervulling in de liefde tot God en tot de naaste. Het zo moreel leven bevestigt de waardigheid van de persoon.⁵ Wij allen zijn ertoe geroepen de menselijke waardigheid, die ons door de Schepper is toevertrouwd, te verdedigen en te bevorderen.⁶ Eerbied voor de menselijke persoon betekent eerbiediging van de rechten die uit zijn waardigheid als schepsel voortvloeien. Ze dringen zich aan de gemeenschap op en gaan daaraan vooraf.⁷

Openheid naar transcendentie behoort tot de menselijke persoon. Hij staat open voor het oneindige en voor de schepping. Hij staat open voor de oneindige God en voor de medemensen. Eerst in het uitspreken van het 'u' of 'jij' kan hij 'ik' zeggen. Alleen die maatschappij is volwaardig die gegrond is op ontzag voor de transcendente waardigheid van de menselijke persoon die haar doel behoort te zijn.⁸ Metafysica en theologie kunnen ertoe bijdragen die transcendente waardigheid beter te begrijpen. En laat de rede zich bezielen door de christelijke openbaring. Niet in afzondering maar in verbinding met andere mensen en met God komt de mens tot zijn recht. Daarom is een metafysische zienswijze op de onderlinge menselijke relaties te bevorderen.⁹

Zo vat *Gaudium et Spes* samen hetgeen gelijkwaardigheid in de praktijk behoort in te houden: 'Elke vorm van discriminatie die de fundamentele rechten van de persoon raakt – hetzij in maatschappelijk, hetzij in cultureel opzicht, vanwege geslacht, ras, huidkleur, maatschappelijke situatie, taal of godsdienst – moet overwonnen en afgeschafte worden als zijnde strijdig met Gods bedoelingen.'¹⁰

GETOOMDE VRIJHEID

In gelijkwaardigheid gunnen we elkaar vrijheid. Vrijheid van scholing, van meningsuiting, van godsdienst. In toenemende mate groeit het inzicht dat de meerderheid minderheden de eigen rechten moet laten.¹¹ Iedereen kan openlijk zijn mening geven. Iedereen kan openlijk zijn godsdienst of andere levensovertuiging belijden. Dus niets daarvan behoeft achter de gesloten voordeur te blijven, hetwelk op den duur uitsluiting uit de maatschappij tot gevolg zou kunnen hebben. Dergelijke rechten dienen in wakkerheid beschermd.

Vrijheid is alleen echt wanneer die getoomd is. Hedendaags misverstand. Ongebreidelde vrijheid is geen vrijheid. Elke vrijheid kent grenzen. Vrijheid houdt geen onverschilligheid in. Ieder doet maar wat hem goeddunkt, zolang een ander daarvan geen last heeft. Dat is laatzinnigheid die in tegenstelling staat tot waardigheid. Onderlinge verantwoordelijkheid in een maatschappij toemt vrijheid en beperkt die in wetgeving.

Alleen in vrijheid kan de mens zich tot het goede wenden. Echte vrijheid is het teken bij uitnemendheid van het beeld van God in de mens. Zich bevrijden uit gevangenschap van drift of drang maakt vrij.¹² Vrijheid, die de mens verantwoordelijk maakt voor zijn daden voor zover die vrijwillig zijn, doet zich voor in de intermenselijke betrekkingen. Het recht om in vrijheid te kiezen is onlosmakelijk verbonden met de waardigheid van de menselijke persoon – vooral inzake morele en religieuze kwesties.¹³ De bevelen van de goddelijke wet kent en erkent de mens door middel van zijn geweten, dat daarom goed gevormd moet zijn. Hij heeft het recht naar zijn geweten en in vrijheid te handelen en zo morele beslissingen te nemen. Hij mag niet gedwongen worden tegen zijn geweten te handelen. Helemaal niet mag hij worden belet volgens zijn geweten te handelen inzake zijn godsdienst.¹⁴ Wij worden door God tot Zijn dienst geroepen en daarom in geweten daartoe gebonden maar niet daartoe gedwongen. Tot onze waardigheid behoort het eigen oordeel in vrijheid.¹⁵ Onze vrijheid is niet onbeperkt, geroepen als wij zijn Gods morele wet te aanvaarden. Onze vrijheid vindt haar authentieke en volledige vervulling in de aanvaarding van die wet.¹⁶ Jegens elke mens evenwel, wat zijn geloofsovertuiging of levensovertuiging ook is, hebben wij ons broederlijk te gedragen; want elk mens zonder uitzondering is geschapen naar Gods beeld.¹⁷

Benedictus xvi stipuleert in zijn derde encycliek *Caritas in Veritate* van 2009, die de sociale leer van de Kerk tot onderwerp heeft, nog eens de eis tot godsdienstvrijheid:¹⁸ ‘De christelijke openbaring aangaande de een-

Met het uitsluiten van godsdienst verliest het openbare leven aan motivering en krijgt de politiek een onverdraagzaam en agressief gezicht

heid van het menselijke geslacht vooronderstelt een metafysische interpretatie van het *humanum*, waarin het vermogen tot relatie een wezenlijk element vormt [...] Godsdienstvrijheid betekent niet godsdienstige onverschilligheid en brengt niet met zich mee dat alle godsdiensten gelijk zijn [...]

De christelijke godsdienst en andere godsdiensten kunnen hun bijdrage [aan de opbouw van een sociale gemeenschap] alleen leveren, als God ook een plaats heeft in het publieke domein [...] Iemand het recht weigeren

zijn eigen geloof openlijk te belijden en zich ervoor in te zetten dat ook het openbare leven over de geloofswaarheden wordt onderricht, heeft negatieve gevolgen voor de ware ontwikkeling. Het uitsluiten van godsdienst van het publieke domein – en van de andere kant religieus fundamentalisme – belemmert de ontmoeting tussen mensen en hun samenwerking voor de vooruitgang van de mensheid. Het openbare leven verliest aan motivering en de politiek krijgt een onverdraagzaam en agressief gezicht.’

Met betrekking tot het *humanum* voegt paus Benedictus aan het slot van zijn encycliek toe dat de mens waarachtig humanisme niet alleen uit zichzelf kan vestigen.¹⁹ Alleen wie God insluit kan tot een integraal humanisme komen. De grootste kracht in dienst van de ontwikkeling van de verbroedering onder de mensen is het christelijke humanisme. Humanisme dat God buitensluit is onmenselijk humanisme.

Het recht op godsdienstvrijheid wortelt in de eigen waardigheid van de menselijke persoon zoals die zowel door het geopenbaarde woord van God als door de rede wordt gekend. Binnen passende grenzen is geen belemmering toegestaan de eigen godsdienst publiek of privé gestalte te geven.²⁰

‘Indien uit hoofde van bijzondere omstandigheden van bepaalde volkeren in de juridische ordening van de staat een bijzondere burgerlijke erkenning aan een bepaalde religieuze gemeenschap wordt toegekend’, aldus de Vaticaanse verklaring over de godsdienstvrijheid, ‘dan moet tegelijk het recht van alle burgers en van alle religieuze gemeenschappen op godsdienstvrijheid worden erkend en geëerbiedigd.’²¹ En, zo sluit de Katechismus van de Katholieke Kerk aan: ‘Het recht op godsdienstvrijheid kan [...] niet slechts beperkt worden door een “openbare orde” die op een positivistische of naturalistische wijze wordt opgevat.’²²

GELIJKWAARDIGHEID: VERSCHIEDENHEID BOVEN GELIJKHEID

Welke opmerkelijke paradox doet zich in Nederland momenteel in het openbare debat voor? Terwijl op gelijke wijze vrijheid van godsdienst en vrijheid van meningsuiting zouden moeten worden gerespecteerd, vinden volledig geseclariseerde burgers veelal die omtrent meningsuiting van werkelijk nut en zouden zij die omtrent godsdienst liever beperkt zien tot privaat gebruik. Niettemin achten dergelijken anderzijds godsdienst als niet meer dan een mening. In die redenering zou godsdienstvrijheid dan weliswaar niet meer zijn dan meningsuiting, maar de vrijheid van godsdienst, ook in de openbaarheid, wordt aldus weer op het schild van de publieke discussie geheven. Want, o wee, die vrijheid van meningsuiting is een niet kleine heilige koe van het vaderland, terwijl die toch ook ‘passende

grenzen' kent, zoals het afzien van belediging en het betrachten van wellevendheid. Ook voor de vrijheid van meningsuiting geldt niet ongetoemde maar getoemde vrijheid.

Maar wat is de grootste en dus heiligste koe van Nederland? Dat is gelijkheid – gelijkheid die zich meesttijds paart aan afgunst – nationale eigenschap die immer met lomphed om de eerste plaats knokt. Wat zou de schoonste nationale eigenschap kunnen zijn? Dat zou het ideaal om de emancipatie van de achtergestelden in onze samenleving kunnen zijn – maar dan op voorwaarde dat argumenten eerlijk en motieven zuiver zijn.

Indien in de openbare gedachtewisseling zich steeds meer zou opdringen dat in het kader van gelijkheid emancipatie de voorrang verdient boven godsdienstvrijheid – niet geëmancipeerd is immers nog niet zo gelijk als ons aller gelijkheid – dan behoeft zo'n stand van publiek denken te meer overweging tot onderzoek naar eerlijkheid van argumenten en zuiverheid van motieven.

Daarom enige bemerkingen, voortvloeiend uit hetgeen de Kerk leert, ter afsluiting. Laat de hartstochtelijk nagestreefde gelijkheid in algemene

zin voldoende ruimte voor lieden die minder onder de indruk zijn van gelijkheid? Want gelijkwaardig zijn mensen niet gelijk en denken zij niet gelijk. Gelijkwaardigheid gunt ongelijkheid. En gunst staat tegenover afgunst. Gelijkwaardigheid

*Gelijkheid legt op,
verscheidenheid maakt vrij*

geeft de voorkeur boven gelijkheid aan verscheidenheid. Gelijkheid legt op, verscheidenheid maakt vrij.

Boven de vrijheid de eigen mening in de openbaarheid te uiten gaat de vrijheid de eigen godsdienst in het publieke midden te brengen. Waarom? Een mening is slechts een mening. Een levensovertuiging, dus ook de omhelzing van een bepaalde godsdienst, raakt het wezen van de mens.

Gaat het de emancipatiestrevers werkelijk alleen om de emancipatie van achtergestelden of grijpen zij die ook aan om hun persoonlijk niet bevalende krachten in de maatschappij uit het publieke debat te verdrijven, omdat die in hun ogen achterhaald of zelfs achterlijk zouden zijn? De vraag stellen is haar beantwoorden. Daarom enige voorbeelden tot slot, ter verduidelijking: is het zo vernederend dat een imam een vrouw geen hand kan geven op grond van zijn geloof als moslim? Mij dunkt van niet. Knikken met het hoofd kan ook hoffelijk zijn. Waarom iemand in zijn eigen geloofsovertuiging niet gelaten maar bij hem doordrijven dat wij hier gelijkelijk een andere gewoonte hebben? Tweede voorbeeld: wanneer een leerkracht op een school met de Bijbel is aangesteld en de richtlijnen van

die school heeft onderlijnd, heeft hij zich aan de gemaakte afspraken te houden op straffe van ontslag. Derde voorbeeld: niemand heeft recht op het ontvangen van de heilige hostie en al helemaal niet iemand die de eucharistie aanwendt om te protesteren.

Laten vooral politici in dezen zich bemoeien met de hun toevertrouwde zaken en dus de scheiding van Kerk en Staat respecteren.

Noten

1 Cf. Fil 2, 3. 2 Cf. Gn 1, 26-27. 3 Cf. <i>Gaudium et Spes</i> [GS], 1965, 19. Cf. ook Katechismus van de Katholieke Kerk [KKK], 1993, 27. 4 Cf. GS 14 & 12. 5 Cf. KKK 1706. 6 Cf. Johannes Paulus II, encycliek <i>Sollicitudo Rei Socialis</i>, 1988, 47. Cf. ook KKK 1929. 7 Cf. KKK 1930. 8 Cf. Pontifical Council for Justice and Peace, <i>Compendium of the social doctrine of the Church</i> [Compendium], 2004, 130 & 132. 9 Cf. Benedictus XVI, encycliek <i>Caritas in Veritate</i> [CV], 2009, 53. 10 GS 29. Cf. KKK 1935.	11 Cf. GS 73. 12 Cf. GS 17. 13 Cf. KKK 1734 & 1738. 14 Cf. Tweede Vaticaans Concilie: Verklaring over de godsdienstvrijheid <i>Dignitatis Humanae</i> [DH], 1965, 3. Cf. ook KKK 1782. 15 Cf. DH 11. 16 Cf. Johannes Paulus II, encycliek <i>Veritatis Splendor</i>, 1993, 35. Cf. ook Compendium 136. 17 Cf. Tweede Vaticaans Concilie: Verklaring over de verhouding van de Kerk ten opzichte van de niet-christelijke godsdiensten <i>Nostra Aetate</i> [NA], 1965, 5. 18 CV 55 & 56. 19 Cf. CV 78. 20 Cf. DH 2. 21 DH 6. Cf. KKK 2106-2107. 22 KKK 2109.